

невміння спілкуватися, его-потребнісі мотиви (бажання бути кращим за інших), а також боротьба за лідерство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гаврилук О.А. Конфлікти у навчально-виховному процесі // Конфлікти в педагогічних системах. Вінниця, 1997. С. 75-78.
2. Ершов А.А. Социально-психологические аспекты конфликтов // Социальное планирование / Под ред. Е.С. Кузьмина, А.А. Бодалева. Луганск: ЛГУ, 1973. С. 33–39.
3. Коваль І.А. Спільна учбова діяльність: феномен конфлікту // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2001. Т.ІІІ., ч. 5. С. 214-222.

Л. М. Джигун,

кандидат педагогічних наук, доцент

Т. М. Дерепя,

магістрантка

(м. Хмельницький)

РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ПІДЛІТКІВ В КОЛЕКТИВІ РОВЕСНИКІВ

Психологія і поведінка окремої людини як особистості суттєво залежить від соціального середовища, що являє собою складно влаштоване суспільство, у якому люди об'єднані в чисельні, різноманітні, більш чи менш стійкі сполучення, що називаються групами. Найбільш значимими групами для людини є її сім'я, шкільний клас, трудовий колектив, об'єднання близьких друзів тощо.

Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість підлітка характеризується передусім почуттям дорослості і є структурним центром особистості підлітка, тією її якістю, в якій відображається нова життєва позиція в ставленні до себе, людей і світу в цілому. Саме воно визначає спрямованість і зміст активності підлітка, його нові прагнення, бажання, переживання й афектні реакції. У підлітка починає формуватися позиція дорослої людини. Навіть, якщо ця

позиція ще не відповідає об'єктивному статусу підлітка в житті, але її поява означає, що підліток суб'єктивно вже ввійшов у нові стосунки з оточуючим світом дорослих, зі світом їхніх цінностей, мотивів поведінки та діяльності [3, с. 55].

Зростає прагнення підлітка бути самостійним, зумовлене всім ходом психічного розвитку, набутим життєвим досвідом і змінами в організмі, зумовленими його дозріванням. Одночасно підлітки гостро потребують доброзичливої і тактовної підтримки з боку дорослих, яка б допомагала здійснювати їхні прагнення до самостійності.

Таким чином, для розвитку індивіда як особистості група є необхідною. Те ж саме, і навіть ще у більшій мірі, стосується високорозвиненого колективу. В житті і діяльності кожної окремо взятої людини він відіграє незамінну позитивну роль, про що багато писали і говорили такі педагоги та вчені, як А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, Д. Б. Ельконін, Л. С. Виготський, П. П. Блонський.

Як свідчить аналіз наукових даних, у кожної людини є свої позитивні та негативні риси, свої особливі переваги і недоліки. Те, якою стороною позитивною чи негативною, вона виступає у взаємовідносинах з іншими людьми, залежить від цих людей і соціального оточення, від особливостей групи в яку вона включена на даний момент. Тобто, поведінка людини в групі визначена не тільки особистістю, але й особливостями самої групи [1, с. 123].

Разом із тим, сьогодні підлітки знаходяться у динамічному суспільстві і взаємини між ними у навчальному процесі теж зазнають швидких змін.

Розвиваються специфічні особливості самосвідомості, які проявляються в самооцінці підлітка, в його оцінці ефективності різних видів своєї діяльності та своїх стосунків з дорослими й однолітками. Механізмом розвитку самосвідомості є рефлексія. Самооцінка в цьому віці набуває не меншого значення, ніж оцінка дорослих, перетворюючись у надзвичайно важливий мотив поведінки. Переважна орієнтація підлітка на самооцінку пов'язана передусім з його прагненням до самостійності та незалежності, із самоповагою, вимогливістю до себе. Вже починаючи з шостого класу інтенсивно розвивається особистісна та міжособистісна рефлексія, підлітки починають вбачати причини своїх конфліктів або, навпаки, успіхів у спілкуванні з товаришами в особливостях власної особистості [4, с. 388].

Предметом нашого дослідження є аналіз змісту та динаміки переживань підлітків упродовж цього вікового періоду свідчить, що і для молодших, і особливо для старших підлітків негативні переживання пов'язані з пізнанням самого себе. Причому з віком число таких переживань, пов'язаних із знаходженням у собі нових негативних рис і якостей зростає. Є всі підстави вважати, що зумовлено це не стільки віковими особливостями, скільки результатом інтеріоризації, засвоєння підлітком тих уявлень і оцінок, які дають їм інші люди. Переживання підлітків, пов'язані із самореалізацією, з активною роботою щодо розвитку власної особистості, як правило, мають позитивний характер.

Спілкування з товаришами в цьому віці набуває такої цінності, що нерідко відсуває на другий план і навчання, і навіть стосунки з рідними. Так, серед причин зниження успішності та порушень поведінки, різних афектних переживань одне з головних місць займає невдоволеність підлітків своїми стосунками з однолітками, що часто не усвідомлюється ні дорослими, ні самими підлітками.

Як правило, індивід належить до різних груп. Їх кількість залежить від різних видів відносин та діяльності (наприклад, дворова компанія, спортивна секція тощо). Для нас важливо вивчити принаймні одну групу однолітків, до якої належить підліток, – клас. Це зумовлено передусім тим, що майже весь свій час учень проводить у школі, саме в групі класу. Крім того, навчальна діяльність є одною з провідних для інтелектуального розвитку особистості у цьому віці, і відносини між учнями класу впливають на її успішність [2, с. 463].

Тому ми вирішили спочатку визначити на якому соціально-психологічному рівні знаходяться 9-А та 9-Б класи.

Це й зумовило наш вибір методики «Соціально-психологічна самооцінка групи як колективу (СПСК)», за допомогою якої ми оцінили ступінь розвитку у класах різноманітних відносин, таких, як: відповідальність, колективізм, згуртованість, контактність, відкритість, організованість, інформованість, характерних для того колективу, який вже сформувався, а також виявили загальний рівень розвитку 9-А та 9-Б класів як колективів.

Офіційне становище людини в системі відносин називається позицією. Від позиції, яку займає людина в групі, залежить ступінь її потенційного впливу на вчинки інших членів групи. Неофіційною соціально-психологічною характеристикою становища людини в системі міжгрупових відносин є статус. Статус – це ставлення класу

до учня. Він вказує на ступінь дійсного авторитету і впливу підлітка на клас. Найвищий статус має лідер групи. Ним може стати людина, котра має певні здібності, які цінуються іншими членами групи, і водночас має певні риси, необхідні групі саме в даний момент. Лідер може бути загальним (мати вплив і авторитет в усіх видах діяльності) або ситуативним (лише у певних видах діяльності, наприклад, у навчанні). За змістом впливу на оточуючих лідер може бути діловим або емоційним [2, с. 464].

Саме тому, ми вирішили визначити становище учнів у системі міжособистісних та міжгрупових відносин в класах, за допомогою соціометрії Дж. Морено.

Якщо зовнішнє і внутрішнє життя підлітка характеризувалося напругою, протиріччями й конфліктами, то сталість психологічних особливостей характеру виявляється досить пізно – десь у віці від 20 до 40 років. Тому налагодження міжособистісних стосунків підлітка може вплинути на його подальший розвиток і життя взагалі. Але це залежить не лише від підлітка, а й від особливостей емоційних відносин у класах підлітків [2, с. 466].

Тому, ми вирішили визначити емоційно-особистісне відношення підлітка до інших учнів його класу за допомогою методики «Семантичний диференціал».

Окрім того, учень теж може певним чином ставитися до класу. Від цього залежатимуть і роль, яку вибере собі підліток, і його місце в групі. Сприйняття особистістю своєї учнівської групи являє собою фон, на якому протікає міжособистісне сприйняття. Обрана нами методика «Сприйняття особистістю групи» допомогла нам виявити три можливих види сприйняття особистістю учнівської групи: індивідуалістичний (І), прагматичний (ІІ) та колективний (К), де в якості показника виду сприйняття виступає роль групи у діяльності сприймаючого.

Підлітковий вік є сенситивним для пошуку себе, своєї життєвої позиції. Тому нам було цікаво визначити основну життєву позицію підлітків і виявити яка із трьох направленостей: особистісної (на себе), ділової (на завдання) або колективної (на взаємодію) у них переважає. Для цього нами й була обрана методика Смикала-Кучера «Визначення направленості особистості».

Аналіз результатів дослідження показав, що:

– в учнівських групах підлітків рівень розвитку різноманітних відносин, характерних для сформованого колективу, таких як

відповідальність, колективізм, згуртованість, контактність, відкритість, організованість, інформованість були дуже низькими. А це означає, що і загальний рівень розвитку досліджуваних класів теж являвся дуже низьким, що не могло у повній мірі сприяти успішному розвитку особистості підлітка;

– майже половина підлітків являлися або не прийнятими своїми однокласниками, або байдужими для них, що не забезпечувало належні умови для правильного сприйняття і оцінки себе, адже для гармонійного розвитку особистості підлітка необхідним є його позитивне підкріплення іншими;

– позитивне підкріплення через емоційно-особистісне відношення своїх однолітків хоч і отримало більше половини підлітків, проте до решти учнів однокласники ставляться або погано, або нейтрально, або взагалі байдуже;

– у типах сприйняття підлітками своїх класів переважаючими є індивідуалістичний і прагматичний типи, що свідчить про ухиляння від сумісних форм діяльності і обмеження контактів у спілкуванні більшості учнів, або про надання переваги контактам лише із популярними учнями;

– у життєвих позиціях більшості підлітків переважає особистісна направленість, що пов'язана із перевагою мотивів власного благополуччя і байдужістю до потреб і бажань інших учнів.

Результатами дослідження проведеного за методикою СПСК, за якими, якщо на початку дослідження всі оцінки рівня розвитку 7 видів колективних відносин, які одночасно являються показником рівня розвитку кожного з класів як колективу, таких як: відповідальність, колективізм, згуртованість, контактність, відкритість, організованість та інформованість були дуже низькими у кожному з досліджуваних класів. А це означало, що загальний рівень розвитку цих класів як колективів теж являвся дуже низьким, то після участі в корекційно-розвивальній програмі, всі показники зросли і кожний з класів піднявся до середнього рівня розвитку учнівських груп як колективів.

Результатами соціометрії, за якою, якщо на початку дослідження із 64 учнів ми виокремили 9 дітей, які потрапили в зону відхилених (тих, які отримали багато негативних і мало позитивних оцінок), що складало 14% і 20 підлітків, які виявилися байдужими (які отримали мало як позитивних так і негативних оцінок), що складало 36%. (Результати дослідження представлені у додатках). То після

проведення корекційно-розвивальної програми, кількість відхилених учнів скоротилася до 1 учня (3%), який через хворобу не міг брати участь у програмі корекційно-розвивальної роботи, а байдужими залишилися 5 учнів (9%).

Результатами, отриманими за методикою «Семантичний диференціал», за допомогою якої ми змогли виявити емоційно-особисте відношення учнів 9-А і 9-Б класів до своїх однокласників. Ми встановили, що після першого діагностування підлітки відносилися негативно до 10 однокласників, що складало 16%, і байдуже до 9 учнів, що складало 14%, а після занять у корекційно-розвивальній групі ці показники змінилися. Так, підлітки змінили своє ставлення на краще до усіх однолітків. Вони перестали відноситися негативно до своїх однокласників, а байдуже відношення виявляли лише до 2 учнів (4%) і то до тих, до яких у попередній раз відносилися негативно.

Результатами, отриманими за методикою «Сприйняття особистістю групи» за допомогою якої ми виявляли три можливих види сприйняття особистістю учнівської групи: індивідуалістичний (І), прагматичний (ІІ) та колективний (К), де в якості показника виду сприйняття виступала роль групи у діяльності сприймаючого. Так, за результатами дослідження у 9-А та 9-Б класах при першому діагностуванні переважаючими були перший і другий типи сприйняття особистістю групи, тобто ті, які були наявними у 44 учнів із 64, що складало 34% з першого та 34% із другого типу. У решти 20 учнів (32%) переважаючим був колективний тип сприйняття. При другому діагностуванні виявилось, що переважаючим у учнів став колективний тип сприйняття – у 38 учнів він склав 59%, що свідчить про те, що більшість підлітків стали сприймати свої класи як самостійну цінність і цікавитися успіхами кожного з учнів їхніх класів.

Результатами, отриманими за методикою Смикало-Кучера «Визначення направленості особистості», за якими якщо до проведення програми корекційно-розвивальної роботи у 38 учнів з обох класів, що складає 60% домінуючою була направленість на себе (НС), що пов'язана із переважанням мотивів власного благополуччя, прагненням до особистісної першості, престижу. То після проведення корекційно-розвивальної програми у 34 учнів (53%) стала переважати направленість на взаємні дії.

Таким чином, дослідження доводить практичну значимість програми корекційно-розвивальної роботи з підлітками у взаємодії з однолітками.

Результати нашого досвіду роботи лягли в основу розробки практичних рекомендацій для вчителів і батьків підлітків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Натанзон Э. Ш. Трудный школьник и педагогический коллектив / Э. Ш. Натанзон // Пособие для учителя. М.: Просвещение, 1984.

2. Корекційна тренінгова програма «Самовдосконалення» для подолання агресивних проявів серед підлітків / О. О. Мізерна // Практична психологія та соціальна робота, № 4. К.: Науковий світ, 2003.

3. Петровський А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. / А. В. Петровський. М.: Просвещение, 1982.

4. Райгородский Д. Я. Психология личности. Хрестоматия / Д. Я. Райгородский. Т. 2. Самара: Издательский Дом Бахрах. М, 2002.

Л. М. Джигун,

кандидат педагогічних наук, доцент

Р. Л. Дорожкіна,

магістрантка

(м. Хмельницький)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є тим найближчим мікросоціальним оточенням, яке опосередковує і визначає своєрідність її життєдіяльності, тому сім'я виступає провідним мікрофактором соціалізації особистості. Основні соціалізуючі функції сім'ї перш за все полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда; формуванні статевої ідентифікації дитини; її розумовому розвитку та розвитку здібностей і потенційних можливостей; забезпеченні дитині почуття захищеності;